

Расулова З.А., Тороев Ы.Т.

МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫН АДЕПТҮҮЛҮККӨ ТАРБИЯЛООДО ИНСАНДЫК САПАТТАРДЫ КАЛЫПТАНДЫРУУ

Расулова З.А., Тороев Ы.Т.

РОЛЬ ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ ШКОЛЬНИКОВ

Z.A. Rasulova, Y.T. Toroev

THE ROLE OF MORAL EDUCATION IN THE FORMATION OF PERSONAL QUALITIES OF STUDENTS

УДК: 378.147.88.

Макалада мектеп окуучуларын адамдык асыл сапаттарга, жүрүм-турум нормаларына ээ болууга үйрөтүүдө адептүүлүккө тарбиялап, инсандык сапаттарды калыптандыруу тууралуу маалыматтар берилген.

Негизги сөздөр: адеп-ахлак, инсан, тарбия, жүрүм-турум, урмат-сый, абийир.

В статье рассмотрены вопросы нравственного воспитания и даны необходимые рекомендации по формированию личности у учащихся средних школ.

Ключевые слова: нравственность, личность, воспитание, поведение, уважение и честь, совесть.

The article deals with questions of moral education, and given the necessary advice on the formation of personality in middle school students.

Keywords: morality, personality, education, behavior, respect, honor, pride.

Адеп-ахлак жөнүндөгү түшүнүктөр, анын мааниси, мазмуну жана калыптануусу педагогика илиминдеги актуалдуу темалардан болуп калууда. Мектеп окуучусунун үй-бүлөдөн алган тарбиясы, жүрүм-туруму, кыймыл аракетин башкара билүүсү, коомчулукта өзүн алып жүрүүсү мектепте окуу-тарбия процессин уюштурууда жана өткөрүүдө өз таасирин тийгизет. Адамдын жүрүш-турушу белгилүү бир эрежелерге дал келүү менен бааланат. Жалпы мүнөзгө ээ, көптөгөн кылык-жоруктарга тиешелүү эреже адеп-ахлак нормалары деп аталат. Норма – бул же тигил, же конкреттүү учурларда адам кандай аракет кылуу керектигин аныктаган талап, эреже. Адеп-ахлак нормалары баланы белгилүү бир кылык-жоруктарга, аракеттерге түртүшү жө тыюу салып, алардан коргошу мүмкүн. Норма – коом, жамаат, башка адамдар менен өз ара мамилелердин тартибин аныктайт. Инсан кабыл алган жана өздөштүргөн адеп-ахлак нормалары башка адамдарга, өзүнө, эмгекке, жаратылышка болгон мамилесинен билинет. Окуучулардын адамгерчилик, сыйлоо, урматтоо, жолдоштук жардамдашуу, улууларга жана кичүүлөргө болгон туура мамилелерин аныктоонун негизинде класс жетекчилердин, предметтик мугалимдердин окуу-тарбиялык иш-чараларды, пландарды түзүү учурунда эске алуусу зарыл. Коомдук тартипти, тазалыкты, өзүнө жүктөлгөн милдетти ак ниеттүүлүк менен аткарган, иштин маанисин туура түшүнгөн, бирөөнүн эмгегин баалай билген инсан мектепте, үйдө жана коомчулукта

өзгөчө орунга ээ. Тилекке каршы азыркы глобалдаштыруу мезгилинде жогоруда белгиленген инсандык сапаттар сейрек кездешет.

Адеп – адамдардын коомдогу жана жеке турмушундагы бири-бири менен жана коом менен мамилелердин жана жүрүш-туруш нормалардын тарыхый жыйындысы. Адептүүлүккө адамдардын коом менен болгон карым-катнашта жакшылык-жамандык, абийирдүүлүк-уятсыздык, айкөлдүк-караниеттик деген түшүнүктөрдүн негизинде баа берет. Адептүүлүк нормаларын адамдардын кыйшаюусуз сактоосун көзөмөлгө алуучу эң кучтүү каражат – коомдук пикир, элдин назары. Үй-бүлөдө жана мектепте балдарды адептүүлүккө тарбиялоонун милдети – инсанга жарандык көз карашты, ишенимди, сезимди, жүрүм-турумду, сөз менен иштеги биримдикти калыптандыруу. Тирүү жандардын ичинен эң ардактуусу адам болуп саналат. Ошондой болсо да этиканын көз карашында адам деген улуу сөзгө татыктуу болуу керек. Ар бир адамга өзүн-өзү өнүктүрүүгө, өркүндөтүүгө, окууга, бай тажрыйбасын келечек муундарга калтырууга болгон өтө сейрек кездешүүчү мүмкүнчүлүк өзүнө гана берилген.

Көп адамдар өзүнө суроо берет: адам кандай болуусу керек жана кимге тенелүүсү керек? – деп. Буга бир эле жооп бар, адам өзүнө жетишерлик болуусу керек. Өз жолунда жүрүп, өзүнүн принциптери жана баалуулуктары менен жашап, өз алдынча чечимдерди кабыл алууга жана өзүнүн жасаган иштерине жоопкерчиликти алууга даяр болуусу зарыл. Эсте тутуу керек: эки жүздүүлүк жана алдоо – терс касиеттер, алардан алыс болуу пайдалуу. Бир мезгилдерде адам бирөөнүн көчүрмөсү болууга аракеттенбей, бирөөнү тууроого, адаттарды кайталоого далалат кылбаган. Мындай адамдар менен убакытты бирге өткөрүү кызыктуу жана жагымдуу болгон. Адам өзү менен өзү болуусу керек, азга чөкпөй, барга көппөй, жашоонун ар бир көз ирмемдерин сүйүүгө жана баалоого татыктуу болуп, өзүнүн иш аракетине ишенимдүү кароо аркылуу өзүнүн көз карашын тактоого жетишүүсү керек. Ушундай инсанды, адам деп атоого болот.

Адептүүлүккө тарбиялоодо кандай инсандык сапаттарды калыптандыруу керек? Бул суроого азыркы адабияттардан көптөгөн аталыштагы маалыматтарды алууга болот. Ар бирибиз инди-

видуалдуу болгондугубузду эске алуу менен жеке ойго, болуп жаткан окуяларга жана кубулуштарга өз көз карашыбыз бар экендигин факт катары кароого болот. Адам жаны бийиктиктерди багындырууга аракет кылуу менен өз максатына жетет. Ошол эле мезгилде биз коомдо жашап жатканыбызды унутпообуз зарыл. Ак көңүлдүүлүк, жакшылык, кайрымдуулук, боорукерлик, чынчылдык, жардамын аябагандык, көңүл калтырбагандык, жоопкерчилик – булар адамга тиешелүү асыл сапаттар. Жогоруда айтылган адамдык Улуу сапаттардын ар бири мектеп окуучусунда болуусу зарыл деп эсептейбиз.

Массалык маалымат каражаттары адам жана анын сапаттары боюнча көптөгөн ойлорду, пикирлерди, түшүнүктөрдү сунуштайт. Педагогдор студенттерге жана окуучуларга докладдар, дил баяндар аркылуу адамдык сапаттар боюнча өз ойлорун жазуу түрүндө баяндоону сунушташат. Жогорку жана орто кесиптик окуу жайларында адам кандай болуусу керектиги жөнүндөгү маселе тез-тез эле көтөрүлүп турат. Анткени, билим беруу мекемелери – окуу жана тарбия процесси жүргүзүлүүчү негизги объекттер.

Адам социалдык бүтүндүк. Өз алдынча жашоосун өткөрө албайт. Эң күчтүү адамдар да эн жөнөкөй зарылчылыгын канааттандырып, керектөөлөрүн жалгыз жасай алышпайт. Анткени, адам жалгыз жашоо үчүн келген эмес. Тескерисинче, ар бир зарылдыгы үчүн башкаларга муктаж, көз каранды болот. Мисалы, темир уста канчалык чебер болгону менен сөгүлгөндү жамай турган тикмечиге, ал эми тикмечи канчалык уз болсо деле ачкычы сынып калса темир устага кайрылууга, анын жардамына муктаж.

Булардын бардыгына саресеп салсак, адам өз алдынча жашаганга аракет кылганда жан дүйнөсү руханий жапа чегүүдөн башка эч пайда таппайт. Анын үчүн бул жашоодо эн негизгиси келечек муундарыбызга туура тарбия берүүнү камсыз кылуу зарыл. Жакшы тарбия алган бала «коом менен биргеликте жашаганга көнгөн бала» болуп саналат. Түбү келип, жалаң эле чөйрө менен тыгыз байланышта жашоосу гана жеткиликтүү эмес, бизге анча байкала бербеген, бирок абдан чоң маани бере турган «кичинекей абдан маанилүү нерселер» да бар ...

Адамда адамдын муктаждыктарынын бири болгон түбөлүктүү жашоону каалоо сезими бар. Адам өлгөндү каалабайт. Жок болууну каалабайт. Адам акыры бир күнү жок болоруна ишенсе, баардыгынын бир күнү жок болорун түшүнсө, ал адам руханий жактан канчалык кемеңгер болсо дагы, мээсинин бир жеринде кемирген «жок болуу коркунучунда жашайт» экен. Анда, «туура тарбия деген эмне?» суроого: «Социалдык чөйрө менен алакада жашаганга аракет кылган, айланасындагы жандууларга, жансыз заттарга туура баа берген, түбөлүктүүлүктү адилет түшүнө билген жана аруу

максаттарын алып жүргөн баланы - эң туура тарбия көргөн бала» десек болот. Ата-энелер баланы тарбиялоодо максат катары чеги жок көз карандысыздыкты жана эпсиз эркиндик берүүнү тандабай, абийир менен урмат-сыйлуу мамилени тандашы керек. Балдардагы абийир сезиминин өнүгүшүнүн алгачкы жана негизги шарты – ата-энедеги абийирдин тазалыгы. Ата-эненин абийири канчалык таза болсо, балдар да абийирди өз абийиринин үлгүсү катары көңүлдөрүнө сактайт.

Мезгил учат дегендей, бизди курчап турган аалам күн сайын көз алдыбызда өзгөрүүдө. Жыйырма биринчи кылым – өнүгүүнүн жана технологиянын кылымы. Мезгил өзү бизди заманга жараша азыркы адам кайсы шарттарга шайкеш келүүсүн мажбурлайт. Бир жерде жөн эле турбоо керек. Учурдун талабына ылайык адам өзүнүн үстүнөн иштөө менен өнүгүүсү керек. Адамдын моралдык жана материалдык бардар жашоого умтулуусу – азыркы замандын талабы. Ар бирибиз азыркы замандын адамы кандай болуусу керек экендиги жөнүндө билгибиз келет. Өзүндө компьютери, мобилдик телефону бар адам азыркы мезгилдин адамы деген айрым пикирлер туура эмес. Эгерде ким башка бирөөлөрдүн ишине кол кабыш кылса, кайрымдуулук иштерди жасаса, жакындарынын жакшылыгын да, кайгысын да тең бөлүшө алса, ыймандуу, берешен болсо биздин замандын кишиси деп атоого болот. Мындай адам достукту баалоого жөндөмдүү, койгон максаты менен дүйнө таанымы кеңейет жана ички дүйнөсүнүн байуусунун натыйжасында бийиктиктерди багынтыт. “Жакшы болуу аста-аста, жаман болуу бир паста”, - деген эл арасында макалыбыз бекеринен айтылбаган. Ата-энелер, мугалимдер жакшылыкка баланы жашынан тынымсыз үйрөтүү менен тарбияласа, келечекте адептүү, айкөл, жоомарт, чыныгы инсан болуп калыптануусуна шек санабайбыз.

Адамгерчиликти тарбиялоонун эң натыйжалуу түрү - балдарды бирге аракеттенүүгө, шериктеш болуп иштөөгө, бири-бирине камкордук көрүү шартында атайын аралаштыруу болуп саналат. Тартиптүү болуу инсандык сапат катары турмуштун жана иш-аракеттин кайсы жагында болбосун өзүн туура алып жүрүү, токтоолук, ички уюштуруучулук, жоопкерчилик, коомдук максатка баш ийүү, нормаларды жана эрежелерди сактоо менен шартталат.

Мектеп окуучуларын үйдө, көчөдө, мектепте, коомдук жайларда эрежелерди сактап, сылык, ыклас мамиле кылууга көндүрүү – коомчулуктун милдети жана парзы.

Адабияттар:

1. Байгазиев С.О., Рысбаев С.К. Педагогикалык тажрыйба: изденүүлөр жана табылгалар. – Ф., 1989.
2. В.А.Сухомлинский. Как воспитать настоящего человека. – М., 1990.
3. Адем Гунеш. Балага тарбия берүүдөгү адашуулар. - Евразия Пресс, 2013.

Рецензент: к.филол.н. Карымшакова А.